

УЧАСТЬ НЕУРЯДОВИХ ОРГАНІЗАЦІЙ ЯК ІНСТИТУТУ ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА В ОХОРОНІ НЕМАТЕРІАЛЬНОЇ КУЛЬТУРНОЇ СПАДЩИНИ: СВІТОВИЙ ДОСВІД

PARTICIPATION OF NON-GOVERNMENTAL ORGANIZATIONS AS AN INSTITUTION OF CIVIL SOCIETY IN THE PROTECTION OF INTANGIBLE CULTURAL HERITAGE: WORLD EXPERIENCE

Стаття присвячена аналізу ролі громадянського суспільства у збереженні нематеріальної культурної спадщини (НКС) на глобальному рівні. Розглядаються концептуальні засади охорони НКС, механізми залучення громад та НУО, а також міжнародний досвід і виклики, пов'язані з інтеграцією інтересів різних суб'єктів. Основна увага приділяється кращим практикам, які демонструють важливість участі громадянського суспільства в процесах інвентаризації, розробці та впровадженні політик із збереження культурної спадщини, а також засобам покращення співпраці на регіональному та міжнародному рівнях.

У статті розглядається роль громадянського суспільства у збереженні нематеріальної культурної спадщини (НКС) на основі аналізу звітів 2023 року держав-учасниць Конвенції ЮНЕСКО про охорону нематеріальної культурної спадщини (схваленої 2003 року). Висвітлено ключові напрями діяльності громад, груп, окремих осіб та неурядових організацій (НУО) у процесах інвентаризації, освіти, досліджень, підвищення обізнаності, розробки політики та міжнародного співробітництва.

На основі аналізу світового досвіду виділено такі напрями для покращення участі громадянського суспільства: розширення цифрових платформ; підвищення фінансової спроможності; створення інтегрованих консультативних платформ. Організація регулярних зустрічей і семінарів між державними структурами, НУО та громадами допоможе врахувати інтереси всіх зацікавлених сторін; міжнародна співпраця. Можливості для посилення ролі громадянського суспільства включають: міжнародні платформи, що сприяють обміну передовим досвідом та співробітництву; синергія з іншими сферами, коли відбувається інтеграція охорони НКС у програми сталого розвитку, освіти та екології; державно-приватне партнерство, яке за умов дотримання етичних принципів може забезпечити додаткові ресурси для охорони.

Проаналізовано виклики та можливості, що постають перед громадянським суспільством у цій сфері.

Ключові слова: політичні інститути, інститут громадянського суспільства, неурядові організації (НУО), взаємодія держави і суспільства, комунікація, соціальна та професійна мобільність, професійно-управ-

лінська діяльність, професійна активізація, методологія публічного та соціального управління, нематеріальна культурна спадщина, охорона нематеріальної культурної спадщини, міжнародне співробітництво, ЮНЕСКО.

The article analyzes the role of civil society in the preservation of intangible cultural heritage (ICH) at the global level. The conceptual framework for the protection of ICH, mechanisms for involving communities and NGOs, as well as international experience and challenges related to the integration of the interests of different actors are considered. The focus is on best practices that demonstrate the importance of civil society participation in inventory processes, development and implementation of cultural heritage preservation policies, as well as means of improving cooperation at the regional and international levels.

The article examines the role of civil society in the preservation of intangible cultural heritage (ICH) based on the analysis of the 2023 reports of the States Parties to the UNESCO Convention for the Safeguarding of the Intangible Cultural Heritage (adopted in 2003). The key areas of activity of communities, groups, individuals and non-governmental organizations (NGOs) in the processes of inventory, education, research, awareness-raising, policy development and international cooperation are highlighted.

Based on the analysis of international experience, the following areas for improving civil society participation have been identified: expanding digital platforms; increasing financial capacity; and creating integrated consultation platforms. Organizing regular meetings and seminars between government agencies, NGOs, and communities will help take into account the interests of all stakeholders; international cooperation. Opportunities for strengthening the role of civil society include: international platforms that facilitate the exchange of best practices and cooperation; synergies with other areas, when the protection of ICH is integrated into sustainable development, education and environmental programs; public-private partnerships, which, subject to ethical principles, can provide additional resources for protection. The challenges and opportunities facing civil society in this area are analyzed.

Key words: political institutions, civil society institution, non-governmental organizations (NGOs), interaction between the state and society, communication, social and professional mobility, professional and managerial activity, professional activation, methodology of public and social management, intangible cultural heritage, protection of intangible cultural heritage, international cooperation, UNESCO.

УДК 351.85:008:341.215.2

DOI <https://doi.org/10.32782/pma2663-5240-2024.44.31>

Шпекторенко І.В.

д. наук з держ. упр., професор,
професор кафедри державного управління і місцевого самоврядування
Національний технічний університет
«Дніпровська політехніка»
ORCID ID: 0000-0002-2364-9641

Постановка проблеми. Нематеріальна культурна спадщина є невід'ємною частиною колективної пам'яті, ідентичності та творчої самореалізації, соціальної мобільності та активізації спільнот. Усвідомлення важливості збереження традицій, знань та практик сприяє

розвитку комунікації, культурного діалогу і сталому соціальному розвитку. Однією з ключових умов ефективної охорони НКС є участь громадянського суспільства, що включає не лише окремих носіїв традицій, але також політичні інститути – неурядові організації (НУО),

громадські ініціативи груп інтересів та різноманітні соціальні рухи.

Нематеріальна культурна спадщина, як визначено Конвенцією ЮНЕСКО 2003 року, є життєво важливим джерелом ідентичності, спадкоємності, соціальної активізації для спільнот, інститутів, груп та окремих осіб. У Преамбулі Конвенції підкреслюється, що саме вони відіграють ключову роль у створенні, охороні, підтримці та відтворенні НКС. Успішна охорона НКС неможлива без активної та інклюзивної участі громадянського суспільства на всіх етапах – від ідентифікації до популяризації та передачі.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема взаємодії держави з інститутами громадянського суспільства у сфері охорони НКС ще не стала помітною серед вітчизняних науковців. Різні аспекти взаємодії інститутів громадянського суспільства з інститутами публічної влади, іншими політичними інститутами у сфері розвитку туризму та НКС розглянуто у статті Н. М. Чорної [1]; Міжурядовий комітет з охорони нематеріальної культурної спадщини та інші організації ЮНЕСКО стали предметом дослідження Ю. М. Бережної [2]; в статтях В. В. Дем'яна маємо згадки про закордонний досвід охорони НКС, висвітлення проблеми формування політики у сфері охорони НКС, акцентуючись на інструментах Конвенції ЮНЕСКО 2003 року та міжнародному досвіді Франції, Іспанії, Італії [3; 4]. Державно-громадські аспекти на прикладі України дослідили Н. І. та І. О. Кудерські [5], А. О. Фальковський [6]. Проблема дослідження інструментів, форм, технік взаємодії органів публічної влади та управління з інститутами громадянського суспільства у сфері охорони НКС обумовлює додатковий дослідницький інтерес.

Мета статті: дослідити світовий досвід участі неурядових організацій як політичного інституту та інституту громадянського суспільства в охороні нематеріальної культурної спадщини, показати різноманітні інструменти, форми та масштаби взаємодії та залучення громадянського суспільства до охорони НКС (далі – ОНКС), спираючись на дані звітів держав-учасниць Конвенції, визначити виклики та перспективи подальшої інтеграції та активізації у даній сфері.

Виклад основного матеріалу.

Концептуальні основи. За даними Конвенції ЮНЕСКО щодо охорони нематеріальної культурної спадщини (2003 р.) [7], охорона спадщини має базуватися на принципах поваги до культурного розмаїття, недискримінації та інтеграції діяльності різних суб'єктів.

Громадянське суспільство знаходиться в центрі цих процесів, оскільки саме спільноти та НУО володіють ґрунтовними знаннями про локальні традиції та практики.

Конвенція 2003 року закладає фундамент для залучення громадянського суспільства. Стаття 15 закликає держави-учасниці забезпечувати «якомога ширшу участь» зацікавлених спільнот, груп, окремих осіб та НУО в охоронній діяльності. Це відображає розуміння того, що НКС є живою спадщиною, і її носії є головними суб'єктами її збереження.

Неурядова організація (НУО) – це незалежне від державних структур об'єднання, створене громадянами на добровільних засадах для досягнення спільних цілей у різних сферах суспільного життя. Основною характеристикою НУО є їхня автономність від урядових органів, що дозволяє їм діяти незалежно та представляти інтереси різних груп населення.

Основні риси (принципи) неурядових організацій:

- незалежність – НУО функціонують окремо від державних структур, що забезпечує їхню об'єктивність та можливість вільно комунікувати та висловлювати свою позицію;

- добровільність – членство в НУО базується на добровільній участі громадян, які об'єднуються для досягнення спільних цілей;

- неприбутковість – більшість НУО не переслідують комерційних інтересів; їхня діяльність спрямована на суспільне благо, а отримані кошти використовуються для реалізації статутних завдань;

- громадська спрямованість – НУО працюють у різних сферах, таких як права людини, екологія, освіта, охорона здоров'я, культура тощо, зосереджуючись на вирішенні конкретних суспільних проблем, істотно пливаючи на формування соціально мобільних та соціально активізованих індивідів.

Функції неурядових організацій:

- адвокація та захист прав (НУО виступають за захист прав та інтересів громадян, привертають увагу до порушень та сприяють їхньому вирішенню);

- надання послуг (НУО надають соціальні, освітні, медичні та інші послуги, доповнюючи або замінюючи державні програми);

- інформування, комунікація та просвіта (організації проводять інформаційні кампанії, тренінги та семінари для підвищення обізнаності громадян з певних питань, покращення соціальної та професійної мобільності осіб, які беруть участь у формуванні та реалізації політики у сфері ОНКС);

- моніторинг та оцінка (НУО здійснюють спостереження за діяльністю державних орга-

нів та інших політичних інститутів, оцінюючи їхню ефективність та відповідність стандартам).

Неурядові організації як політичні інститути, відіграють важливу роль у розвитку громадянського суспільства, у взаємодії держави і суспільства, сприяють демократизації, соціальній мобільності, забезпечують контроль за діяльністю влади та надають підтримку вразливим верствам населення [8-12].

Аналіз звітів держав-учасниць Конвенції про охорону нематеріальної культурної спадщини, Міжурядового комітету з охорони нематеріальної культурної спадщини [13] вказує на такі основні напрями участі громадянського суспільства в охороні НКС:

1. Інвентаризація, документування та моніторинг. Громади часто є ініціаторами та активними учасниками процесів інвентаризації, надаючи інформацію, беручи участь у польових дослідженнях та рецензуванні. Залучення громадськості сприяє точності та повноті інвентарів, а також підвищує зацікавленість у практичному використанні та передачі елементів НКС. Місцеві спільноти як активні суб'єкти політики в межах місцевого самоврядування як політичного інституту активно долучаються до різного роду активностей та заходів з документування традицій, проведення переписів практиків, збору інформації за допомогою опитувань і консультацій.

2. Розробка та впровадження політик. Участь НУО і представників спільнот сприяє формуванню інклюзивних стратегій, що враховують потреби та особливості різних груп населення. Участь громадськості у формуванні політики варіюється від публічних дискусій до залучення до роботи в комітетах та дорадчих органах. Це забезпечує врахування думки носіїв спадщини при прийнятті рішень, що стосуються її охорони.

3. Просвітницька діяльність, підвищення обізнаності, популяризація НКС. Аналіз звітів держав-учасниць виявляє такі основні напрями участі громадянського суспільства. Громадські організації організують фестивалі, семінари, виставки та цифрові проекти, які підвищують обізнаність суспільства про значущість нематеріальної спадщини та сприяють її передачі наступним поколінням, сприяють формуванню соціальної та професійної мобільності учасників процесу захисту та охорони НКС. Громади [8] та НУО відіграють важливу роль у формальній та неформальній освіті, спрямованій на передачу знань і навичок, пов'язаних з НКС. Це включає організацію майстер-класів, курсів, співпрацю зі школами та залучення носіїв спадщини до освітнього процесу. Особливо цінною є ініціатива створення кафедр ЮНЕСКО, що пропонують навчання з охорони та управління НКС.

4. Громади, молодь та НУО активно використовують інформаційно-комунікаційні технології, ЗМІ (медіа), організують фестивалі, виставки та інші публічні заходи для популяризації НКС та підвищення обізнаності й компетентності людей про її важливість. Важливим аспектом є залучення молоді, зокрема через цифрові медіа та волонтерські програми.

5. Дослідження. Громади беруть участь в управлінні, впровадженні та поширенні результатів наукових досліджень за умови їхньої вільної, попередньої та інформованої згоди. Дослідження, що проводяться за участю громад, допомагають визначити належні практики збереження та загрози життєздатності НКС.

6. Міжнародне співробітництво: НУО, особливо акредитовані при ЮНЕСКО, відіграють важливу роль у міжнародному співробітництві, обміні досвідом та реалізації спільних проєктів, включаючи багатонаціональні номінації до списків Конвенції.

Звіти свідчать про зусилля, спрямовані на забезпечення інклюзивної участі різних соціальних груп, формуючи сприятливі умови для формування їхньої соціально-професійної, соціокультурної мобільності:

– молодь (зниження інтересу молоді до НКС є викликом, але водночас спостерігається зростаюче занепокоєння молоді щодо екологічної сталості практик НКС. Для залучення молоді використовуються цифрові інструменти, освітні програми, молодіжні ради та волонтерство);

– корінні народи та меншини (у багатьох країнах приділяється увага ролі корінних народів у збереженні їхньої НКС та підтримці їхньої участі. Політика недискримінації сприяє залученню різних етнічних груп);

– мігранти та біженці (залучення цих груп до планів зі збереження є важливим для міжкультурного діалогу та інтеграції);

– маргіналізовані групи (звіти вказують на важливість залучення вразливих груп та осіб з інвалідністю до програм охорони, що сприяє соціальній активізації, згуртованості та взаєморозумінню).

Світовий досвід демонструє, що успішні практики охорони НКС тісно пов'язані з активною участю громадянського суспільства. У багатьох країнах, що подають звіти, ключовими елементами успіху можна виділити:

1. Цифровізація звітності та інвентаризації. Використання мобільних додатків, онлайн-опитувань і платформ для збору даних дозволяє охопити широке коло учасників, що особливо актуально в умовах пандемії COVID-19.

2. Інклюзивні консультації. Проведення зустрічей, семінарів і громадських обгово-

рень сприяє включенню представників різних верств населення, зокрема молоді, маргіналізованих груп і корінних спільнот.

3. Створення регулярних механізмів участі. Наприклад, державні та громадські організації спільно розробляють планування інвентаризації та консультацій, що базується на принципах вільної та попередньої згоди місцевих спільнот.

4. Багатостороння співпраця та транскордонна взаємодія. Участь у регіональних та міжнародних програмах сприяє обміну досвідом та підтримці міждержавного співробітництва. Приклади багатонаціональних номінацій або проектів, таких як «Один майстер – тисяча майстрів» у Туреччині, свідчать про ефективність співпраці між громадським сектором і державними установами.

5. Просвітницькі та освітні ініціативи. Проекти, що залучають молодь і використовують цифрові технології, допомагають не лише зберегти знання про НКС, а й сприяють інтеграції культурної спадщини в освітні програми. Наприклад, ініціативи у Фінляндії та інших європейських країнах сприяють створенню цифрових платформ для обміну культурними знаннями.

6. Акредитовані НУО відіграють важливу роль як посередники у взаємовідносинах між державними структурами та громадами. Вони сприяють: проведенню інвентаризації та досліджень; організації тренінгів і семінарів для носіїв культурних практик; розробці стратегій охорони спадщини, що враховують місцевий контекст та потреби громад.

Сучасний світовий досвід свідчить про низку проблем, що заважають повноцінній участі громадянського суспільства в охороні та захисті НКС:

- фінансові обмеження та недостатність ресурсів (не завжди громадські організації мають змогу отримати необхідне фінансування для реалізації заходів з охорони НКС. Багато заходів зі збереження залежать від волонтерської участі, яка може бути нестабільною через брак фінансування);

- організаційні та інформаційні бар'єри (мовні та культурні особливості, труднощі в комунікації між різними групами, а також обмеження, пов'язані з пандемічними обставинами, ускладнюють процес залучення);

- ризики надмірної комерціалізації (без належних механізмів захисту традицій може виникнути загроза спотворення практик та зменшення їх автентичності).

Серед викликів, що стоять перед громадянським суспільством, можна виділити:

- залучення молоді (потрібні системні підходи для підвищення інтересу молоді, що

виходять за рамки інформування і стосуються формування у неї соціальної, культурної, професійної мобільності, активності);

- термінологія та мова (спеціальна мова звітних форм може ускладнювати участь громадськості);

- взаємодія з приватним сектором (необхідне дотримання етичних принципів при залученні приватного сектору для уникнення надмірної комерціалізації та спотворення НКС).

На основі аналізу світового досвіду можна виділити наступні напрями для покращення участі громадянського суспільства:

1. Розширення цифрових платформ. Активна інтеграція інноваційних технологій дозволить забезпечити комунікацію через доступність інформації та залучення ширшої аудиторії. Розширюють можливості для участі, освіти та підвищення обізнаності, професійної мобільності людей, залучених до охорони НКС, а також носіїв НКС.

2. Підвищення фінансової спроможності. Створення грантових програм і партнерств з приватним сектором сприятиме збільшенню ресурсів для охорони НКС.

3. Створення інтегрованих консультаційних платформ. Організація регулярних зустрічей і семінарів між державними структурами, НУО та громадами допоможе врахувати інтереси всіх зацікавлених сторін.

4. Міжнародна співпраця. Активізація участі в транскордонних і регіональних проектах сприятиме обміну досвідом та кращим практикам між країнами. Можливості для посилення ролі громадянського суспільства включають: міжнародні платформи, що сприяють обміну передовим досвідом та співробітництву; синергія з іншими сферами, коли відбувається інтеграція охорони НКС у програми сталого розвитку, освіти та екології; державно-приватне партнерство, яке за умови дотримання етичних принципів може забезпечити додаткові ресурси для охорони.

Висновки. Громадянське суспільство є невід'ємною частиною системи ОНКС. Його активна, інклюзивна та різноманітна участь на всіх рівнях – від місцевого до міжнародного – є умовою життєздатності та ефективного збереження НКС. Досвід, зафіксований у звітах держав-учасниць Конвенції ЮНЕСКО 2003 року, демонструє широкий спектр ініціатив, інструментів та підходів, що можуть бути використані для подальшого зміцнення ролі громад, НУО та окремих осіб у справі охорони світової нематеріальної культурної спадщини. Подальші зусилля мають бути спрямовані на подолання існуючих викликів та максимальне використання наявних можливостей.

Участь громадянського суспільства є ключовою для ефективної охорони нематеріальної культурної спадщини. Світовий досвід показує, що інтеграція місцевих спільнот, активна участь НУО та використання цифрових технологій створюють сприятливі умови для збереження культурних практик та знань. Проте існують і серйозні виклики, пов'язані з фінансуванням, організаційною структурою та потенційною комерціалізацією, які потребують розробки інноваційних рішень та зміцнення міжнародного співробітництва.

Для подальшого розвитку системи охорони нематеріальної культурної спадщини необхідно: посилити діалог між всіма політичними інститутами та суб'єктами діяльності у сфері охорони НКС; розробити рекомендації з інтегрованими методиками участі громад; адаптувати інформаційні та освітні ресурси до потреб локальних спільнот.

Сучасні тенденції у сфері громадянської участі в охороні НКС вказують на необхідність скоординованих зусиль держав, НУО та інших громадських організацій та міжнародних партнерів, що сприятиме збереженню культурної ідентичності та сталому розвитку національних і глобальних спільнот.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Чорна Н. Нематеріальна культурна спадщина як туристичний ресурс. *Світове господарство і міжнародні економічні відносини*. 2021. В. 59. С. 29-33.
2. Бережна Ю. Нематеріальна культурна спадщина ЮНЕСКО: поняття, тенденції, український вимір. *Географія та туризм*. 2012. В. 23. С. 93-100.
3. Дем'ян В. Нематеріальна культурна спадщина як поле міждисциплінарної взаємодії. Міжнародний огляд. *Культурологічна думка*. 2018. № 14. С. 161-169.
4. Дем'ян В. Генеза критеріїв і принципів охорони нематеріальної культурної спадщини у світлі аналізу міжнародних документів. *Культурологічна думка*. 2022. № 21. С. 138-147.
5. Кудерська Н., Кудерська І. Охорона нематеріальної культурної спадщини в Україні. *Наше право*. 2016. № 1. С. 27-35.
6. Фальковський А. Організаційно-правові засади охорони нематеріальної культурної спадщини: досвід країн Європейського Союзу. *Право і суспільство*. 2023. № 3. С. 56-64.
7. Basic Texts of the 2003 Convention for the Safeguarding of the Intangible Cultural Heritage 2020 Edition (2020). Printed in France at UNESCO. 152 p. CLT-2021/WS/5; CLD-758.21.
8. Біляченко Г. Громадські організації (NGOS, Public Organizations, Nongovernment Organizations). URL: http://eprints.zu.edu.ua/23716/1/Biliachenko_H.PDF.
9. Котенко Н., Карпенко С. Неурядові організації: поняття, види та джерела фінансування в умовах сталого розвитку. *Вісник СумДУ*. Серія «Економіка». 2014. № 3. С. 71-81.
10. Яцина М. «Неурядові організації» vs. «громадські організації»: до поняття співвідношення. *Актуальні проблеми правознавства*. 2022. № 4 (32). С. 117-123.
11. Вахович І., Смолич Д. Неурядові організації: сутність поняття, ознаки, цілі та функції. *Економіка та суспільство*. 2022. № 46. URL: <https://economyandsociety.in.ua/index.php/journal/article/view/2045/1974>
12. Яцина М. До питання визначення поняття «неурядова організація» (на прикладі національних та міжнародних актів). *Понятійно-аналітичне право: електронне наукове фахове видання*. 2019. № 4. С. 384-386. URL: <https://journals.indexcopernicus.com/api/file/viewByFileId/862357>
13. Convention for the safeguarding of the intangible cultural heritage intergovernmental committee for the safeguarding of the intangible cultural heritage. Analytical Report of the first cycle of periodic reporting on the implementation of the Convention and on the current status of elements inscribed on the Representative List of the Intangible Cultural Heritage of Humanity by States Parties in Europe. Eighteenth session Kasane, Republic of Botswana 4 to 9 December 2023. 122 p. <https://ich.unesco.org/en/committee-documents-and-in-depth-studies-00862>